

Azərbaycan Respublikasının tarixinin qədimliyi bu günlərimizə gəlib çıxan bir çox dəlillərlə sübut olunur. O tarixin gerçək üzünə kölgə salıb gerçəyi dəyişdirməyə çalışan düşmənlərimiz çox olub. Tariximizə göz dikən düşmənlər torpaqlarımıza da göz dikib, özünü-küləşdirməyə çalışıblar. Azərbaycan əzəldən tamahkar qonşuların tamahının qurbanı olub. Heç bir tarixi keçmiş olmayan, hər qonşudan bir az torpaq mənimsəyib "Böyük Ermənistan" yaratmaq niyyətində olan bədnam qonşularımız azərbaycanlıların mərhəmətindən, sədaqətindən istifadə edərək dost kimi görünüb öz məqsədlərinə çatmaq üçün gündə bir sima dəyişiblər. Dəfələrlə Azərbaycan torpaqlarına qarşı işğalçı siyasətlər yürüdüblər.

XX əsrdə azərbaycanlılar 4 dəfə - 1905-1907-ci, 1918-1920-ci, 1948-1953-cü və 1988-1993-cü illərdə erməni millətçiləri tərəfindən törədilən soyqırımı və etnik təmizləmələrə məruz qalaraq ən böyük dəhşəti və vəhşəti yaşamışdılar. 1905-ci ildə Rusiya hakimiyyəti daxili iğtişaşlarla sarsılan zaman, həmin etirazlar ermənilərin "Böyük Ermənistan" xülyasını artırmışdı. Onlar Cənubi Qafqazın müxtəlif yerlərində, xüsusən Bakıda misli görünməyən kütləvi qırğınlar törətmişdilər. "Hnçak", "Daşnaksütyun" partiyaları törədilən qırğınlara rəhbərlik etmişdilər. Ermənilər 1905-ci il fevralın 6-da Bakı şəhəri Sabunçu rayonunda günahsız dinc sakin Ağarza Babayevi qətlə yetirirlər. Günahsız vətəndaşımızın öldürülməsi xalqın səbrini çarmıxa çəkir və etiraz səsləri yüksəlirdi. Azərbaycanlıların ayağa qalxdığını görən ermənilər əməllərinə don geyindirərək Ağarza Babayevin ölümünün təsadüf nəticəsində baş verdiyini desələr də, gerçək üzə çıxır.

Hiyləgər ermənilər Bakının neftinə göz dikmişdilər. Onlar Bakının neftindən gəlir əldə edib Cənubi Qafqazda "Böyük Ermənistan" yaratmaq eşqinə düşmüşdülər. Onlar Bakıda dinc əhalini hədəf alır, yaşayış və iş yerlərini talan edirdilər. Bəzi mənbələrə görə, 1905-ci il fevralın 6-dan 9-na qədər davam edən iğtişaşlar zamanı 232 nəfər qətlə yetirilir. Bakının general - qubernatoru knyaz M. Nakaşidze həmin dövərdə iğtişaşların ermənilər tərəfindən törədildiyini aşkar şəkildə bəyan edir. Elə buna görə də knyaz M. Nakaşidze ermənilərin silahlı hücumuna məruz qalaraq öldürülür. 1905-ci il avqustun 20-də ermənilər Bakıda növbəti dəfə qırğınlar törədirlər. Erməni kilsəsindən ucalan zəng səsi eşidilən anda ermənilər azərbaycanlıların üzərinə silahlı hücumu keçirirlər. Avqustun 30-na qədər da-

vam edən iğtişaşlar zamanı 500-dən çox insan həlak olur. Neft mədənlərinin yandırılması eyni zamanda ciddi maddiyat itkisinə də səbəb olur. Həmin il sentyabrın 14-də ermənilər və azərbaycanlılar arasında sülh sazişi imzalanır, lakin bu saziş oktyabr 20-də pozulur. 5 gün davam edən iğtişaşlar zamanı 100-ə yaxın insan həlak olur. 1906-cı ilin payızında azərbaycanlıların təşkilatlanaraq "Difai" partiyasını yaratmaları nəticəsində ermənilər terror aktlarına müvəqqəti olsa da son qoyur və 1918-ci ilin mart ayınadək şəhərdə asayiş bərpa edilir.

1918-ci ildə Azərbaycan xalqı Çar Rusiyasına qarşı milli azadlıq mübarizəsi apararaq müstəqillik əldə edir. Müsəlman şərqində ilk

edir. Erməni quldur dəstələrinin başçısı Andranik Zəngəzuru işğal etdikdən sonra Şuşanın işğalına can atır. 19 dekabr 1918-ci ildə Azərbaycan parlamentinin üzvü Qarabəy Əliverdiyev Şuşadakı gərgin vəziyyətlə bağlı, Andranikin yerli əhaliyə qarşı etdikləri barəsində lazımi yerlərə xəbər göndərir. Həmin zaman Azərbaycanın Lehvazçay, Əldərə, Nüvədi, Oxçu, Şəbədin, Meydan, Qaragöl, Qıraq Çimən, Şahidli, Burunlu, Əsgərlər, Tey, Vardanəzir və başqa ərəzilər yerlə yeksan edilir, əhali qətlə yetirilir və didərgin salınır. Sağ qalanlar canlarını qurtarmaq üçün İran tərəfə keçirlər.

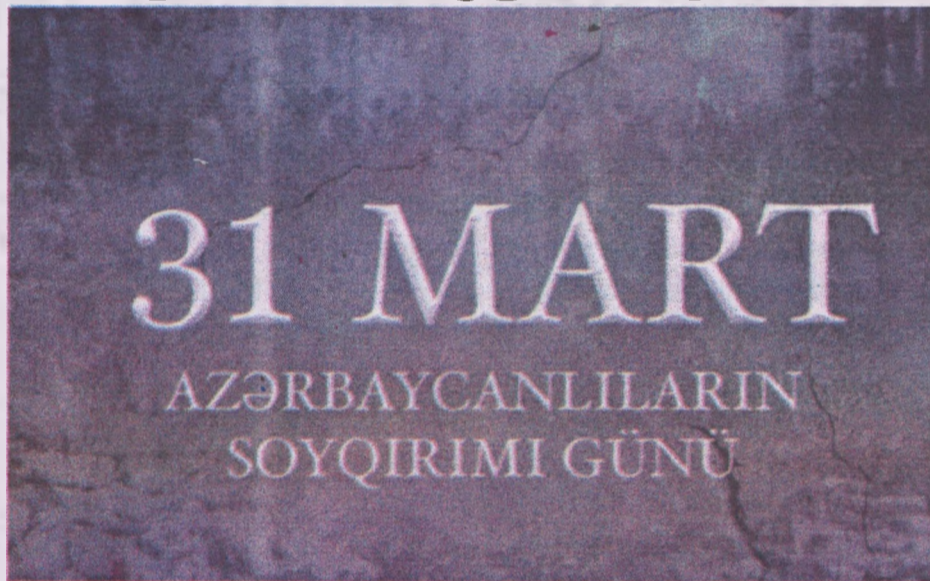
Ermənilər tək Qarabağda deyil 1918-ci ilin yazında Gəncədə də Azərbaycan əhalisinə, ərazisinə

azərbaycanlı qətlə yetirilmiş, 10 mindən çox azərbaycanlı itkin düşmüşdür. Həmin tarix Azərbaycan Respublikasının ümummilli lideri Heydər Əliyevin 1998-ci ildə imzaladığı Sərəncama əsasən Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü kimi qeyd olunur.

1918-ci ilin avqust ayında düşmənin Sərik kəndinə hücumu nəticəsində 11 kişi, 10 qadın, 14 uşaq qətlə yetirilmişdir. Avqustun sonunda Məzrə kəndində 6 kişi qətlə yetirilmiş və bənzər qətləmlər Doşullu, Düdükçü, Aşıq Məlikli, Tatar və Heybətli kəndlərində də törədilmişdir. Nəticədə, neçə-neçə günahsız öldürülmüş, yaralanmış və yurd-yuvaları talanmışdır. Beləliklə bir zamanlar Türkiyədən, İrandan Azərbaycana köçürülmüş

AZƏRBAYCANIN TARİXİNƏ BAXIŞ

(Düşmənin işğal siyasəti)

müstəqil dövlət Azərbaycan olur. Elə həmin il əzəli Azərbaycan torpaqlarında erməniləri dəstəkləyən güclərin köməyi ilə Ermənistan yaradılır. Azərbaycanın mədəniyyət mərkəzi, İrəvan xanlığının paytaxtı olan İrəvan ermənilərə "bəxşiş" verilir və "Ermənistan Demokratik Respublikasının" paytaxtı elan olunur.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti fəaliyyətinin ilk yarandığı anlardan öz ərazi bütövlüyü, istiqlalı uğrunda mübarizəyə başlayır. Azərbaycan Respublikasının tarixi torpaqlarında yaranan Ermənistan Respublikasının gözü hələ də doymur və işğal siyasətinə davam edir. Ermənistan Azərbaycan xalqına qarşı zaman-zaman soyqırımı törədirdi və etnik təmizləmə siyasətini reallaşdırırdı. Azərbaycanın bir çox yerlərində Ermənistan hökuməti öz çirkin planını gerçəkləşdirirdi. O planın əsas məqsədi isə Azərbaycanın göz bəbəyi olan Qarabağdan azərbaycanlıları təmizləmək və özünü-küləşdirmək olur. 1918-ci ilin iyulunda Dağlıq Qarabağın erməni icması öz müstəqilliyini elan

divan tutur. Erməni silahlı dəstələri səhərin alatoranında qəflətən Ərəş qəzasının müsəlmanlar yaşayan Kürd kəndini mühasirəyə alaraq günahsız insanları yuxuda qətl edirlər. Azğın düşmən beşikdəki körpələrin qanına susayır, qoca-cavan, qız-gəlin demədən 68 nəfəri amansızcasına qətlə yetirir. Qəddarlıqlarını əməllərində göstərən azğın düşmən insanları süngüdən keçirir, uşaqların üz dərisini soyur, körpələri göyə ataraq atəş açırlar. İnsanlığın ən utançverici əməllərini ermənilər törədirlər, azərbaycanlılar yaşayırlar.

Tarixin yaddaşına Mart Soyqırımı kimi həkk olunan 30 mart - 3 aprel tarixlərində soydaşlarımız əsrin faciəsini yaşamışlar. Həmin vaxt Bakı, Şamaxı, Quba, Xaçmaz, Lənkəran, Hacıqabul, Salyan, Zəngəzur, Qarabağ, Naxçıvan və digər ərazilərdə Bakı Soveti və Daşnaksütyunun erməni silahlı dəstələri azərbaycanlılara qarşı qırğınlar törətmiş, etnik təmizləmə siyasəti aparmışdır. Rəsmi mənbələrin məlumatına görə həmin qırğınlarda 12 minə yaxın

ermənilərin niyyətləri günü-gündən daha açıq şəkildə bəyan olunmuşdur. Onlar Zəngəzuru, Şuşanı və bütöv Qarabağı işğal etmək niyyətində olmuşdular. 1918-ci il 20 dekabrda keçirilən iclasda Ermənistanın işğal siyasəti geniş müzakirə olunmuşdur. Həmin vaxt Cümhuriyyətin baş naziri Fətəli Xan Xoyski erməni silahlılarına rəhbərlik edən Andranikin Zəngəzur və Şuşaya yerləşmək arzusuunu gözündə qoyduqlarını və Türk qoşunları ilə bərabər onların geri çəkilmələrinə səbəb olduqlarını Azərbaycanın İstanbuldakı nümayəndə heyətinin sədri Məhəmməd Əmin Rəsulzadəyə məruzə etmişdir. Ancaq düşmənin çirkin planı bəlli olduğu üçün tədbirlər görülməyə davam edilmişdir.

1919-cu ilin ilk ayında Qarabağ general-qubernatorluğu yaradılmışdır. Xosrov bəy Sultanov general-qubernator təyin edilmişdir. 1919-cu ildə Azərbaycan Ordusu Andranikin hərbi dəstələrini ölkə ərazisindən çıxarmağa müvəffəq olmuşdur. 1919-cu il noyabrın 23-də Tiflisdə Azərbaycanla Ermənistan arasında saziş imzalanmışdır. Hər iki tərəf münafişəni dayandıрмаq barəsində öhdəliklər götürmələrinə baxmayaraq hər zaman olduğu kimi Ermənistan tərəfi yenə də atdığı imzayı qan ilə pozmuşdur. Çox qısa zaman sonra on minlik erməni qoşunu Azərbaycan torpaqlarına hücum etmiş, Zəngəzurda, Qarabağda dinc əhaliyə divan tutulmuş, 40 kənd yerlə yeksan edilmişdir. Həmin zaman Sovet Rusiyası Azərbaycanı işğal etmək planı üzərində işləmiş, Azərbaycan hər tərəfdən düşmənin işğalına məruz qalmışdır. 1920-ci ilin martında ermənilər Qarabağa növbəti dəfə hücum etmişdir.

Əvvəli 8-ci səhifədə...

Həmin vaxt Azərbaycan hökuməti general-mayor Həbib bəy Səlimovun başçılığı ilə 20 minlik qoşun Qarabağa yeridilmiş və qiyam baş vermişdir. Azərbaycan ordusu Əsgəran və Xocalını azad etmişdir. 1920-ci ilin aprel ayında isə bütöv Qarabağ erməni silahlılarından azad olunmuşdur. 1920-ci il aprelin 27-də Səlimov Zəngəzurun da düşməndən azad olunması üçün hücum keçməyə hazır olduqlarını bildirmişdi. Lakin həmin zaman Cümhuriyyət rəhbərliyi Sovet Rusiyasının Azərbaycana qarşı hərbi yürüşünün qarşısını almaq bərsində düşünmüşdür. O dövəmdə Azərbaycan Ordusunun böyük hissəsinin Qarabağda olduğu səbəbindən Cümhuriyyət XI Qızıl Ordunun Bakıya yürüşünə əngəl ola bilməmişdir. Ancaq Azərbaycanın Qarabağda suverenliyi bərpa olunmuşdur.

İllər dəyişir ermənilərin niyyətləri dəyişmədi. 1948-1953 - cü illərdə ermənilər azərbaycanlıları tarixi-etnik torpaqlardan kütləvi şəkildə deportasiya etmiş, onları amansızlıqla qətlə yetirmişdilər. Bu faciələr son 200 ildə azərbaycanlıların başına gətirilən müsibətlərin zəncirvari təşkili olmuşdur. Ermənistanın ən böyük məqsədi Azərbaycanın tarixi keçmişini silmək, azərbaycanlıları yurdsuzlaşdırmaq idi. Bu minvalla 1948-1950- ci illərdə 100 min; 1948-ci ildə 10 min, 1949-cu ildə 40 min, 1950-ci ildə isə 50 min nəfər "könnüllülük prinsipinə əsasən" Azərbaycana köçürülməli idi. O zaman Ermənistan SSR-də 400 min nəfərdən artıq azərbaycanlı yaşayırdı. 1948-ci ildə Ermənistan SSR-dən mütəşəkkil surətdə Azərbaycan SSR-yə 1799 təsərrüfat, 7747 nəfər insan köçürülmüşdür. 429 ailə (2834 nəfər) müxtəlif təzyiqlərə məruz qaldığına görə pərakəndə halda Azərbaycana gəlməyə məcbur olmuşdur. 1948-ci ilin payızınadək deportasiyaya məruz qalanların sayı 10.584 nəfər idi. Deportasiya tədbirləri Ermənistanın 22 rayonunu, əsasən Basarkəçər, Zəngibasar, Noyemberyan, Mikoyan, Dilican, Aştarxan, Kirovakan rayonlarını əhatə etmişdir. Bu rayonlar əsasən azərbaycanlıların yığcam şəkildə, yaxud ermənilərlə qarışıq halda yaşadıkları dağlıq və dağətəyi rayonlar idi. Erməni millətçiləri, ilk növbədə azərbaycanlıları bu rayonlardan qovub çıxarmağa çalışırdılar.

1949-cu ildə Ermənistandan Azərbaycanın Saatlı, Göyçay, Mirbəşir (indiki Tərtər), İmişli, Əli

Bayramlı (indiki Şirvan), Zərdab, Salyan, Kürdəmir, Xaldan, Sabirabad, Jdanov (indiki Beyləqan), Yevlax, Ucar, Gədəbəy və Bərdə rayonlarına 15276 adam köçürülmüşdür. 1948-1956-cı illərdə Ermənistan SSR-dən, öz tarixi etnik torpaqlarından deportasiya edilən azərbaycanlıların bu faciəsi hüquqi cəhətdən 1948-ci ildə BMT-nin İnsan Hüquqları Komissiyasının qəbul etdiyi qərarın II maddəsinə uyğun olaraq soyqırım və etnik təmizləmə kimi qiymətləndirilməlidir. Zaqafqaziyada hökumətin yeritdiyi anti-Azərbaycan siyasətinin bir təzahürü də Ermənistan və Gürcüstandakı qədim Azərbaycan torpaqlarında toponimlərin özgeələşdirilməsinə, azərbaycanlılara məxsus abidələrin məhv edilməsi

mənilər bəzi addımlar atmış, azərbaycanlılara qarşı zor tətbiq etmişdilər. Həmin zamanlarda Azərbaycanda ordu düzəninin olmaması, aparıcı qüvvələrin yalnız qərar vermələri ermənilərin lehinə olmuşdur. Zaman-zaman baş verən iğtişaşlar 1992-ci ilin ilk aylarından şiddətlənməyə başlamışdır. Ermənistan Respublikasının hərbi təcavüzü nəticəsində Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ ərazisi və onun ətrafındakı 7 inzibati rayonu işğal olunmuşdur.

1988-1993-cü illərdə işğal edilmiş Azərbaycan əraziləri:

Dağlıq Qarabağ: işğal tarixi - 1988-1993-cü illər, ərazisi 4400 km². (Şuşa, Xankəndi, Xocalı, Əsgəran, Xocavənd, Ağdərə, Hadrut);

nə geniş rəvac verilməsi idi. Bütün bu cinayətlərə hələ də yetərincə hüquqi - siyasi qiymət verilməyib. Dünya hələ də susur.

1988-ci ildə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini (DQMV) Ermənistanla birləşdirmək arzusu SSR-in süqutunun yaxınlaşması səbəbindən şiddətli münaqişəyə çevrilmişdir. Ermənistanın niyyəti növbəti dəfə azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə aparmaq olmuşdur. Beləliklə, 1988-ci ildən etibarən Azərbaycan və Ermənistan arasında Dağlıq Qarabağda uzun və elan edilməmiş müharibə başlamışdır. Ermənistan Azərbaycan torpaqlarını işğal etmiş, erməni əsilli seçicilərin dəstəyi ilə Dağlıq Qarabağ Respublikasının müstəqilliyini elan etmişdir. Bu Azərbaycan torpaqlarına qarşı, Azərbaycanın suverenliyinə qarşı, azərbaycanlılara qarşı açıq şəkildə siyasi müstəvidə törədilmiş təcavüz və ilhaq etmək idi. Bu məqsədlə er-

Laçın rayonu: işğal tarixi - 18 may 1992-ci il, ərazisi - 1875 km²;

Kəlbəcər rayonu: işğal tarixi - 2 aprel 1993-cü il, ərazisi - 1936 km²

Ağdam rayonu: işğal tarixi - 23 iyul 1993-cü il, ərazisi - 1154 km²;

Cəbrayıl rayonu: işğal tarixi - 23 avqust 1993-cü il, ərazisi - 1050 km²;

Füzuli rayonu: işğal tarixi - 23 avqust 1993-cü il, ərazisi - 1112 km²;

Qubadlı rayonu: işğal tarixi - 31 avqust 1993-cü il, ərazisi - 826 km²;

Zəngilan rayonu: işğal tarixi - 30 oktyabr 1993-cü il, ərazisi - 707 km².

Beləliklə, Ermənistan Respublikasının hərbi təcavüzləri nəticəsində Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi işğal edilmiş, 20 mindən çox insan qətlə yetirilmiş, 50 mindən artıq insan yaralanmış və sağlamlığının bərpa olunması mümkün ol-

mamışdır. 4900-ə yaxın insan itkin düşmüşdür. Bir milyondan artıq insan qaçqın və məcburi köçkün şəraitində yaşayaraq Ermənistanın azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətinin qurbanı olmuşdur. Hərbi təcavüzlər zamanı Azərbaycanın tarixi-mədəniyyəti məhv edilmiş, 900-dən artıq yaşayış məntəqəsi talan edilmişdir. Yerlə yeksan edilmiş kənd və şəhərlərdə 6 mindən çox sənaye və kənd təsərrüfatı müəssisələri, 150 mindən çox yaşayış yeri, 4366 sosial mədəni obyekt, 695 tibb ocağı, 927 kitabxana, 464 tarixi abidə və muzey, 100-dən artıq arxeoloji abidə, 6 dövlət teatri və konsert zalı məhv edilmişdir. Ümumiyyətlə işğal olunmuş ərazilərdə Azərbaycan Respublikasına 300 milyard dollardan artıq ziyan dəymişdi. Azərbaycanın tarixi-mədəni sərvətlərinə dəyən ziyanın isə maddi dəyərle ölçülməsi mümkünsüzdür.

Ermənistan Respublikası "Hərbi münaqişələr zamanı mədəni sərvətlərin qorunması haqqında" Haqa Konvensiyasının və "Mədəni sərvətlərin qeyri-qanuni dövriyyəsi haqqında" Paris konvensiyasının müddəalarını kobudcasına pozaraq Azərbaycanın mədəni sərvətlərini talayıb. Bu işğal 2020-ci ilin 27 sentyabrına qədər davam edib. Həmin tarixdən isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin əmri ilə Azərbaycan ordusu işğal olunmuş ərazilərin azad olunması üçün əməliyyata başlayıb. Azərbaycan ordusu əzəli və əbədi Azərbaycan torpaqlarını düşmən tapdağından azad edib və etməkdə davam edir.

QANLI TARİXİMİZ

*Boylanıb dünənə nəzər salanda,
Vətənə uzanan əllər görünür.
İllərlə bölünən yurd-yuvamız tək,
Dərdə məhkum olan ürək bölünür.
O əllər boş qoyub neçə beşiyi,
O əllər bulanıb çox nahaq qana.
O əllər günahsız axan qanlarla,
Qanlı tarix yazıb Azərbaycana.
Yer üzü dür suya qərğ olsa belə,
Çıxmaz bu torpaqdan qanın ləkəsi.
Vətənçün can verən neçə şəhidin,
Hələ tapılmayıb bircə tikəsi.
Keçmiş keçmişlərdə qalmaz
heç zaman,
31 mart qanlı tariximizdi.
Rusun, erməninin vətənimizə,
Tutduğu divandan silinməz izdir.
Düşmən törətdiyi həmin vəhşətlər,
Hələ yeni-yeni aşkara çıxır.
İnsana verilən işgəncələri,
İzləmək insanın qəlbini sıxır.
Hər daşı, qayası bir səcdəgahdır,
Ana torpağımın, ana vətənin.
Qanlı savaşlardan üzəg çıxıb,
Qandalın sındırıb müstəmləkənin.*

Manya SƏXAVƏTQIZI